

Radikalleşme ile Mücadelede İstihbarat Örgütlerinin Rolü: Danimarka Güvenlik ve İstihbarat Servisi (Politiets Efterretningstjeneste- PET) Örneği*

The Role of Intelligence Organizations in Countering Radicalization:
The Danish Security and Intelligence Service
(Politiets Efterretningstjeneste- PET) Case

Kaan KILIÇ** - Zeynep SELÇUK***

Öz

Radikalleşme ile mücadelede istihbarat örgütlerinin rolü ve çalışma alanı tartışmalı bir konudur. Özellikle siyasal gerekçelerle radikalleşme ve terör kavramlarına vurgu yapılması, toplum içerisinde istihbaratın muhalifleri bastırmaya yönelik bir aygıt olarak kullanıldığı algısına neden olacaktır. Öte yandan istihbaratın imkân ve kabiliyetlerine başvurulmadan radikalleşme ile mücadele edilmesinin mümkün olamayacağı değerlendirilmektedir. İstihbarat, radikalleşme ile mücadelede uygulanan programların kapsadığı önleme, baskı ve müdahale araçlarının her birinde etkin bir fonksiyona sahip olmalıdır. Çalışma, otoriteler tarafından nispeten başarılı bir uygulama olarak değerlendirilen Danimarka Modeline istihbarat örgütlerinin iştirakini ve bu programlardaki işlevini inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Radikalleşme, İstihbarat, Danimarka, Aarhus, PET.

* Bu çalışma, Kaan Kılıç tarafından Doç. Dr. Zeynep Selçuk danışmanlığında hazırlanan "Radikalleşme ile Mücadelede İstihbaratın Rolü ve Kapsayıcı Güvenlik" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0002-7926-1662, e-posta: kaanklc@gmail.com.

*** Doç. Dr., Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0003-3221-5279, e-posta: zselcuk@msu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 19.06.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 03.08.2023

Abstract

The role and working area of intelligence agencies in countering radicalization is a contentious issue. Especially, emphasizing the concepts of radicalization and terrorism for political reasons will lead to the perception that intelligence is used as a device to suppress the opposition. However, preventing radicalization and rehabilitating radicals is not seen as possible without utilizing the possibilities and capabilities of intelligence. Intelligence has an effective function in tools of prevention, repression, and intervention covered by the programs implemented in the fight against radicalization. The article will examine the participation of intelligence agencies in the Danish Model, considered a relatively successful practice by the authorities, and its function in these programs.

Keywords: *Radicalization, Intelligence, Denmark, Aarhus, PET.*

Giriş

Radikalleşme karmaşık bir kavram ve önemli bir sosyal olgu olarak ülkeleri ve toplulukları tehdit etmeye devam etmektedir. Radikalleşme ile ilgili çalışmalar, 11 Eylül saldırılarının akabinde hızla artmıştır. Çalışmaların birçoğu radikalleşme hakkındaki muğlak tanımlar üzerindeki tartışmalara yoğunlaşmaktayken kavram ile ilgili uzlaşıya varılmış bir tanımın geliştirilmediği görülmektedir. Coolsaet'e göre, "radikalleşme" kavram olarak 11 Eylül saldırılarından önce de Avrupa genelinde kullanılmaktadır fakat kavramın, akademik açıdan gelişmemiş olduğu kabul edilmektedir.¹ Vergani ve meslektaşları, radikalleşme kavramının kullanımının, 11 Eylül saldırılarının akabinde arttığını ancak 2005'ten sonra kavramın akademik olarak yaygınlaştığını ifade etmektedir.² Madrid ve Londra'da gerçekleşmiş olan saldırılar, Avrupa'daki akademik literatürde radikalleşme kavramına dikkatin çekilmesine neden olmuştur. Radikalleşme ve radikalleşmenin önlenmesiyle ilgili çalışmalarda en önemli artış, Arap Baharı sonrası yaşanan kitlesel göç hareketleri neticesinde çatışma bölgelerinden Avrupa'ya, Avrupa'dan ise çatışma bölgelerine yaşanan hareketliliğin gerçekleşmesinden sonra artmıştır.

¹ Rick Coolsaet, *All Radicalization is Local*, Egmont Institute, Brussels, 2016, s. 2.

² Matteo Vergani, Muhammad Iqbal, Ekin Ilbahar ve Greg Barton. "The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism", *Studies in Conflict & Terrorism*, 43:10, 2020, s. 2. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2018.1505686>

Radikalleşme kavramıyla ilgili yapılan tanımlara göz atıldığında tanımların birçoğunun radikalleşmenin bir süreç olduğuyla ilgili bir uzlaşma içerisinde oldukları görülmektedir.³ Bu çalışmada radikalleşme, bireylerin veya grupların algılamış oldukları haksızlık ve yoksunluğa karşı, belirli bir süreçte vermiş oldukları reaksiyonların şiddet içeren eylemlere ulaşma aşaması olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin algıladıkları düşünülen haksızlık ve yoksunlukların, eşit şartlara erişimde yaşanan zorluklar, yaşamsal kaynakların sınırlı oluşu, kişinin insanlık onurunu zedeleyecek muameleye maruz kalması ve bireyin sahip olduğu toplumsal kimlik nedeniyle ülke yönetiminden dışlanması gibi faktörlerle çeşitlendiği görülmektedir. Kişilerin hissetmiş oldukları bu haksızlıklar, bireyin veya grubun radikalleşmesi için bir katalizör vazifesi görebilmektedir.⁴ Ancak radikalleşmenin yalnızca yoksunluk ya da karşılaşılan haksızlıklar nedeniyle gerçekleştiği söylenemez. Nielsen, kimlik arayışı ya da kimlik bunalımının da kişilerin aşırıçılığa ve radikal akımlara yönelmesinde etkili olduğunu ifade etmektedir.⁵ Buna göre halihazırda hiçbir haksızlık ya da yoksunluk yaşamayan bir kişinin de radikalleşebileceği görülmektedir. İletişim teknolojilerinin çeşitlenmesi ve insanların yararlı içeriklere ulaşabildikleri gibi propaganda ve dezenformasyon içeren bilgilere de erişebilmesi, kişinin bir sosyal ağa fiziksel olarak katılmasına gerek kalmadan radikalleşebilmesinin önünü açmıştır. Öte yandan iletişim vasıtalarının çeşitlenmesi ve denetiminin zor olması, örgütlerin propaganda faaliyetlerinden etkilenen gençlerin çatışma bölgelerine gitmelerini kolaylaştırmıştır. Avrupa ülkeleri için en büyük tehdit, çatışma bölgelerine giden Avrupalı yabancı terörist savaşçıların, vatandaşı oldukları ülkelere tekrar geri dönmeleridir.⁶

Avrupa ülkeleri, çatışma bölgelerine giden ve burada şiddet uygulama üzerine pratik kazanan terörist savaşçılara karşı birtakım önlemler ve müdahale seçenekleri geliştirmektedir. Koehler aşırıçılık ve radikalleşme

³ Donatella Della Porta ve Gary LaFree, "Guest Editorial: Processes of Radicalization and De-Radicalization", *International Journal of Conflict and Violence*, 6, 2012, s. 5., Randy Borum, "Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Social Science Theories", *Journal of Strategic Security* 4:4, 2011, s. 9. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.1>, Bertjan Doosje, vd. "Terrorism, Radicalization and de-Radicalization", *Current Opinion in Psychology*, 11, 2016, s. 79. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.06.008>

⁴ "Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy", *Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law*, 7, 2008, s. 10.

⁵ Anja Dalgaard-Nielsen, "Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know", *Studies in Conflict and Terrorism*, 9:33, 2010, s. 19.

⁶ *Homegrown Terrorism Causes and Dimensions*, COE-DAT, Ankara, 2014, s. 29.

ile mücadele uygulamalarını kullanılan araçlara ve uygulanan seviyelere göre üçe ayırmaktadır.⁷ Buna göre programlar, büyük, orta ve küçük seviyede ele alınmaktayken, kullanılan araçlar ise her seviyede farklı değerlendirilmek üzere önleme, baskı ve müdahale seçenekleri olarak adlandırılmaktadır.⁸ Büyük seviye olarak nitelenen ölçekte, ülke geneli ve bölgesel programlar ifade edilmekteyken, orta seviye ise kişinin ya da grubun dahil olduğu sosyal ağları yani iş, okul ve sosyal çevreyi ele almaktadır. Küçük seviye ise doğrudan bireyi hedeflemektedir. Bu seviyelerde kullanılan önleme, baskı ve müdahale araçları birbirinden farklı uygulamaları içermektedir. Koehler'e göre baskı araçları en kolay uygulanabilecek araçlardır. Bu araçlar vesilesiyle kişi ya da gruplar bir eylemi uygulamaktan caydırılabilmektedir.⁹ Buna karşılık önleme araçları ise daha detaylı bir hesaplama ve uygulamada sebat edilmesini gerektirmektedir. Örneğin, büyük seviyede müdahale aracı, karşı anlatı projeleri ile radikalleşmenin tesirinde bulunması muhtemel topluluklar için alternatif bir öykülemeyi hedeflemektedir, küçük seviyede yani birey seviyesinde müdahale aracı, kişinin radikallikten arınma programlarına iştirak etmesine denk düşmektedir.¹⁰ Aynı şekilde düşünülecek olursa büyük seviyede yani ulusal ölçekte baskı aracı, ulusal güvenlik sisteminin etkisini topluluklar üzerinde hissettirmesiyle, orta düzeyde bu, toplum destekli polisliğin uygulanması ve sosyal ağların buna göre denetlenebilmesidir. Küçük seviyede ise baskı aracıyla kişinin cezai kovuşturması gündeme gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında kolluğun ve istihbaratın radikalleşme ile mücadelede yeri ve işlevi olduğu görülmektedir. Ancak kolluğun ve istihbaratın programlara dahil olması beraberinde güvenlik ve kişisel özgürlükler/insan hakları ikilemini getirebilmektedir. Fink ve Hearne'ye göre ifade edilen güvenlik ve kişisel özgürlük arasındaki dengenin muhafaza edilerek sağlam ve istikrarlı bir radikalleşme ile mücadele yaklaşımı geliştirebilmek oldukça güçtür.¹¹ Kolluk ve istihbaratın göz ardı edilebildiği durumlarda ise uygulanacak olan programların kötü niyetli kişiler tarafından suiistimal edilmesi söz konusudur. İstihbarat,

⁷ Daniel Koehler, *Understanding Deradicalization- Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism*, Routledge, New York, 2017, s. 115.

⁸ Koehler, age, *Understanding Deradicalization- Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism*, s. 119.

⁹ Age, s. 113.

¹⁰ Age, s. 119.

¹¹ Naureen Chowdhury Fink and Ellie B. Hearne, *Beyond Terrorism: Deradicalization and Disengagement from Violent Extremism*, International Peace Institute, New York, 2008, s. 11.

yalnızca sert tedbirlerin uygulanmasında değil yumuşak yaklaşımlar için risk değerlendirmesinin yapılmasında da önemli bir araçtır. Kişisel özgürlükler ve insan hakları kaygısı ile istihbaratın sağlayacağı imkân ve kabiliyetlerin kullanılmaması, devlet ve devletin korumakla yükümlü olduğu vatandaşların, şiddet içeren radikal gruplarla mücadelede elini zayıflatacaktır. Öte yandan bireysel faaliyetler tek başlarına düşünöldüklerinde zararsız olarak değerlendirilebilmektedir ancak bireysel farklılık bir radikalleşme sürecinin parçasını oluşturuyorsa, bu sürecin erken aşamalarda tespit edilmesi ve şiddet içeren faaliyetlere karşı aksiyon alınması için istihbarat kritik bir araç olarak önem arz etmektedir.¹² Kolluk kuvvetleri ve istihbarat örgütleri, bireyi eyleme geçmeden önce tespit etmek ve onu önlemek için bireyin saldırıdan önce geçirmiş olduğu radikalleşme sürecini anlamalı ve bireyin radikalleşmesine işaret eden emareleri analiz etmelidir.¹³ Bu emareler arasında kişilerin algılamış oldukları haksızlıkların fiili bir reaksiyona dönüşmesinin yanı sıra kişinin sosyal ortamında yaşanan bir değişiklik ve kişiyi bu sürece sürükleyen tetikleyici olaylar, katalizörler yer almaktadır.¹⁴

Danimarka geliştirmiş olduğu yumuşak yaklaşım ile hem istihbarat örgütlerini radikalleşme ile mücadelede etkin bir şekilde kullanabilmiş hem de güvenlik ve kişisel özgürlükler arasındaki dengeyi koruyabildiği düşünülmektedir. Çalışma, istihbarat örgütlerinin radikalleşme ile mücadeleyi etkinleştirmedeki rolüne odaklanmaktadır ve istihbarat örgütlerinin radikalleşme ile mücadelenin (yalnızca baskı araçlarında değil) bütün safhalarında görev almaları gerektiğini savunmaktadır. Bu amaçla literatürde nispeten başarılı bir uygulama olarak değerlendirilen¹⁵ ve Danimarka istihbaratının radikalleşmenin bütün seviyelerine müdahil olduğu Aarhus modeli incelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde, Danimarka'daki istihbarat örgütlerinin yapısı ve işlevleri tanıtılacak, ikinci bölümde Danimarka'daki radikalleşme sorunu ve radikalleşme ile mücadele stratejileri açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise Danimarka Modeline temel oluşturan

¹² Mitchell D. Silber and Arvin Bhatt, *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*, NYPD, New York, 2007, s. 10.

¹³ Mark Hamm ve Ramon Spaaj, *Lone Wolf Terrorism in America: Using Knowledge of Radicalization Pathways to Forge Prevention Strategies*, The U.S. Department of Justice, Washington, 2015, s. 13.

¹⁴ Age, s. 13.

¹⁵ George Popp, Sarah Cana, Jeff Day, *Common Characteristics of 'Successful' Deradicalization Programs of the Past*, NSI, NSI Reachback Report, 2020, s. 4.

Aarhus Modelinin pratik uygulamaları ile Danimarka istihbaratının bu uygulamalardaki müdahillliği incelenecektir.

1. Danimarka İstihbarat Örgütlerinin Yapısı ve İşleyişi

Danimarka'daki istihbarat faaliyetleri iki ana istihbarat teşkilatı tarafından yürütülmektedir. Bunlar Savunma Bakanlığına bağlı olan Danimarka Savunma İstihbarat Servisi (*Forsvarets Efterretningstjeneste*, FE¹⁶) ile Adalet Bakanlığına bağlı olarak çalışan Danimarka Güvenlik ve İstihbarat Servisi (*Politiets Efterretningstjeneste*, PET)'dir.

Danimarka'da istihbarat ile ilgili paylaşılan verilerin genel olarak Danca paylaşıldığı görülmektedir. Andersen ve meslektaşlarına göre bu durum, Danimarka'nın Anglosakson kültürüne nazaran daha resmî ve gizliliği öne çıkaran arşiv bilincine dayanmaktadır.¹⁷ Örneğin FE'nin internet sitesi incelendiği zaman, İngilizce içeriklerin çok sınırlı tutulduğu görülmektedir. Sayfanın orijinal içeriklerine bakıldığında FE'nin misyonu, organizasyon yapısı ve görevlerinin daha net bir şekilde ifade edildiği anlaşılmaktadır.¹⁸ Sitede FE'nin görev ve yetkilerinin yer aldığı bir bölüm bulunmaktadır. Buna göre FE'nin, Danimarka'yı korumak için diğer devletlerin ve devletdışı aktörlerin sahip olduğu gizli bilgileri ortaya çıkarmak amacıyla 'çok özel araçlar' kullanma yetkisine sahip, tek istihbarat teşkilatı olduğu vurgulanmaktadır.¹⁹ FE'nin organizasyon yapısı, teşkilat içerisindeki altı ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla, istihbarat merkezi, siber güvenlik merkezi, silahlı kuvvetler destek merkezi, hukuk ve yönetim desteği bölümü, araştırma- geliştirme ve iç güvenlik merkezi ve bilişim departmanıdır.²⁰

FE'nin üç temel görevi bulunmaktadır. İlk olarak FE, Danimarka ve Danimarka'nın yurtdışındaki çıkarları için önemli olan yabancı istihbaratı

¹⁶ Danimarka Savunma İstihbarat Servisi'nin İngilizcesi, The Danish Defence Intelligence Service (DDIS) olarak geçmektedir. Ancak çalışma boyunca kısaltma olarak FE kullanılacaktır.

¹⁷ Sune J. Andersen, Martin Ejnar Hansen, ve Philip H. J. Davies. "Oversight and Governance of the Danish Intelligence Community." *Intelligence and National Security*, 37:2, 2022, s. 243. <https://doi.org/10.1080/02684527.2021.1976919>.

¹⁸ FE'nin orijinal sitesi Danca kaynaklar içermektedir. Bu kaynaklar çevrimiçi sözlükler tarafından İngilizce ve Türkçe'ye çevrilmek suretiyle incelenmiştir.

¹⁹ "Kernefortælling", FE Resmî İnternet Sitesi, <https://www.fe-ddis.dk/da/om-os/kernefortalling/>, erişim 03.04.2023.

²⁰ Detaylar için bkz. "Organization", FE Resmî İnternet Sitesi, <https://www.fe-ddis.dk/da/om-os/organisation/>, erişim 03.04.2023.

toplamak, analiz etmek ve paylaşmaktır.²¹ İstihbarat tehditlerinin belirlendiği istihbarat analizleri, FE tarafından her yıl yayımlanmaktadır. 2022 yılı için yayımlanan yıllık istihbarat analizi raporuna bakıldığı zaman, Rusya ve Ukrayna arasında süren savaş nedeniyle Danimarka'nın savaştan doğan belirsizlik ortamından etkilenebileceği değerlendirilmiştir.²² Ayrıca Çin'in küresel ve bölgesel emellerine de vurgu yapan rapor, Çin'in sürekli büyüyen ekonomik nüfuzunu, Batı'ya bir meydan okuma olarak görmekte ve Çin'in emellerine erişmek amacıyla Batı'nın teknolojisi ve bilgisini elde etmeye yönelik espionaj faaliyetlerine dikkat çekmektedir.²³ Raporun vurguladığı diğer konular ise, siber alanda oluşabilecek tehditler ile Avrupa'ya yönelik yaşanması muhtemel göç hareketlerine bağlı olarak terör riskinin artmasıdır.²⁴ FE'nin ikinci temel görevi ise, askerî güvenlik hizmetlerinden sorumlu olmaktır. FE bu misyonu ile dış ve askerî istihbarat teşkilatı olarak görev icra etmektedir. FE'nin askerî güvenlik servisi olarak rolü, Danimarka ordusunu casusluk, sabotaj, terörizm ve diğer suçlara karşı korumaktır.²⁵ FE'nin üçüncü görevi siber güvenliğe yönelik operasyonların icrasını yürütmektir.²⁶ FE bu misyonu, kendisine bağlı bir kurum olan Siber Güvenlik Merkezi vasıtasıyla yerine getirmektedir. Merkezin rolü, Danimarka'daki dijital altyapısının korunmasına ve Danimarka'nın siber alandaki direncinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.²⁷ Merkez yalnızca kamuyla ilgili siber saldırılara değil özel sektöre yönelik saldırılara karşı da bir refleks mekanizması konumundadır.²⁸

FE'nin radikalleşmenin önlenmesi konusunda aktif bir görevi olmadığı anlaşılmaktadır ancak her yıl FE tarafından hazırlanmakta olan istihbarat analiz raporları vasıtasıyla güvenlik kurumlarına, terör faaliyetlerine varabilecek olan tehditler hakkında bir projeksiyon sağlamaktadır.²⁹ Genel

²¹ *Annual report 2021 Danish Defence Intelligence Service (DDIS)*, Danish Intelligence Oversight Board, Copenhagen, 2021, s. 24.

²² *Intelligence Look 2022*, FE, Copenhagen, 2022, s. 7.

²³ *Intelligence Look 2022*, age, s. 7.

²⁴ *Intelligence Look 2022*, age, s. 7.

²⁵ *Annual report 2021 Danish Defence Intelligence Service (DDIS)*, age, s. 25.

²⁶ "CFCS", *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-services/cfcs/?lang=en>, erişim 03.04.2023.

²⁷ "Annual report 2021 Danish Defence Intelligence Service (DDIS)", age, s. 25.

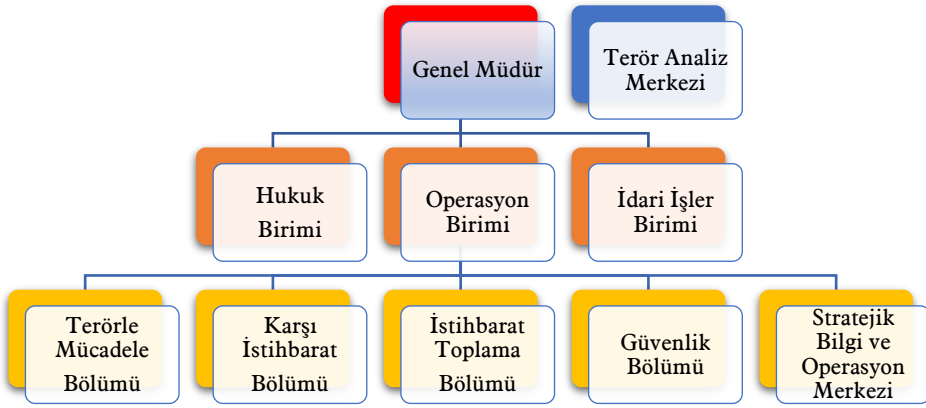
²⁸ "Centre for Cyber Security", *Centre for Cyber Security Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.cfcs.dk/en/>, erişim 03.04.2023.

²⁹ "Efterretningskredslobet", *FE Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.fe-ddis.dk/da/om-oss/sadan-arbejder-fe/Efterretningskredslobet/>, erişim 03.04.2023.

olarak bakıldığında FE'nin dış istihbarat faaliyetlerinden sorumlu bir askerî istihbarat teşkilatı olduğu ifade edilebilmektedir.

PET, Danimarka toplumunda özgürlük, demokrasi ve güvenliğe yönelik tehditleri önleme, soruşturma ve bu tehditlere karşı koyma sorumluluğuna sahip olan bir istihbarat teşkilatıdır.³⁰ PET hakkındaki İngilizce veriler ve içerikler, FE'ye nazaran daha fazla olduğu için uluslararası akademik camiada, Danimarka istihbaratı ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğu PET'i işaret etmektedir. PET'in teşkilat yapısı, Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. PET'in Teşkilat Şeması

Kaynak: “Organization”, PET Resmî İnternet Sitesi, <https://pet.dk/en/organization>
Erişim 03.04.2023.

PET, Danimarka Adalet Bakanlığının yetki alanında olup, PET'in Müdürü, doğrudan Bakana bağlı olarak çalışmaktadır.³¹ Genel Müdüre bağlı olarak çalışan üç birim bulunmaktadır. Bu birimler hukuk, idari işler ve operasyon birimleridir. Operasyon biriminin içerisinde birbirinden bağımsız altı bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler, Terörle Mücadele, İstihbarata Karşı Koyma, İstihbarat Toplama ve Güvenlik bölümü ile Stratejik Bilgi ve Operasyon Merkezidir. PET'e bağlı bir kuruluş olan Terör Analiz Merkezi (*Center for Terror Analyses-CTA*), yıllık Terör Tehdit

³⁰ *Annual report 2021 Danish Security and Intelligence Service (DSIS)*, age, s. 32.

³¹ “Organization”, *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/organization>, erişim 03.04.2023.

Değerlendirme Analizi hazırlamaktadır. CTA'nın içerisinde PET, FE, Dışişleri Bakanlığı ve Acil Durum Yönetim Teşkilatından personel bulunmaktadır.³² Farklı kurum ve kaynaklardan gelen verilerle hazırlanan analiz raporu sayesinde, Danimarka ve Danimarka'nın yurtdışındaki çıkarlarına yönelik tehditlerin analizi yapılmaktadır. 2022 yılında yayımlanmış olan rapora göre, Danimarka'ya yönelik terör tehdidi, "Militan İslamcı"³³ hareketlerden, aşırı sağ ve aşırı sol örgütlerden, düzen karşıtı aşırılık yanlılarından³⁴ ve çeşitli konularda şiddete başvurabilecek eylemci gruplardan oluşmaktadır.³⁵ Raporda ayrıca Faroe Adaları ve Grönland hakkında terör riskiyle ilgili değerlendirmeler de yapılmıştır.

PET'in görev alanı oldukça geniştir. PET ulusal istihbarat teşkilatı olarak farklı kaynaklardan gelen verileri ve bilgileri toplayarak analiz etmektedir.³⁶ Bu açıdan istihbarat çalışmaları, PET'in birincil vazifesidir. PET yurt genelinde güvenliğin sağlanmasına katkı olarak bazı yeteneklere sahiptir. İstihbarat çalışmalarından elde ettiği verileri, terör eylemleriyle ilgili kritik ve hassas hedefleri belirlemek için kullanmaktadır.³⁷ Güvenlik görevi kapsamında önemli kişilerin korunması ile Danimarka'daki belirli yerlerin fiziki güvenliğinin sağlanması, PET'in bünyesinde bulunan Özel Müdahale Birimlerinin sorumluluğundadır.³⁸ PET'in görevlerinden bir tanesi de casusluk, terörizm ve aşırıcılıkla ilgili olan Danimarka Ceza Kanunu'nun 12. ve 13. Bölümlerinin olası ihlalleriyle ilgili ceza davalarını araştırmaktır.³⁹ Bazı davalarda yardımcı unsur olarak destek sağladığı gibi bazı davalarda vakanın seyrini sonuna kadar takip eden kurum konumundadır. PET'in en önemli görevlerinden birisi ise bireylerin radikalleşmesini ve terör örgütlerine dahil olmasını önlemeye yönelik girişimlere katılmasıdır.⁴⁰ PET bünyesinde bu

³² *Assessment of the terrorist threat to Denmark, CTA, Copenhagen, 2022, s. 2.*

³³ İlgili raporda "Militan İslamcı" hareketler olarak kullanılmıştır. Literatürde dini motivasyonlu radikal örgütler olarak adlandırılmaktadır.

³⁴ Orijinal metinde Anti- Establishment olarak geçen ifadenin Türkçe tam tercümesi bulunmamaktadır. Metinde kullanılan "düzen karşıtı aşırılık yanlılarının" yanı sıra "marjinal gruplar" da bu ifadeyi karşılayabilmektedir.

³⁵ *Assessment of the terrorist threat to Denmark, age, s. 5.*

³⁶ "Intelligence work", *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/intelligence-work>, erişim 03.04.2023.

³⁷ "Security", *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/security>, erişim 03.04.2023.

³⁸ "Security", age.

³⁹ "Investigation of criminal cases", *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/investigation-of-criminal-cases>, erişim 03.04.2023.

⁴⁰ "Prevention of radicalization and terrorism", *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/>

kapsamda kurulmuş olan Önleme Merkezi yer almaktadır. Önleme Merkezi, şiddet içeren aşırıcılığın ve radikalleşmenin önlenmesine katkıda bulunan ulusal ve uluslararası aktörlerle ortaklıklar sağlamaktadır.⁴¹ PET vasıtasıyla diğer ülkelerdeki radikalleşme ile mücadele programlarına iştirak edilmesiyle yurt içindeki faaliyetler açısından deneyim kazanılmaktadır. PET'in Orta Doğu ve Afrika ülkelerindeki önleme faaliyetlerine katılması ve Kenya'da önleme programının bizzat PET tarafından oluşturulması, PET'in ülkedeki önleme programlarına katkısını da etkilemiştir.⁴² Mevzubahis etki, çatışma bölgelerinden edinilen istihbarat vasıtasıyla çatışma bölgelerinden Danimarka'ya gelen kişiler hakkındaki verilerin ve suç kayıtlarının öğrenilebilmesidir.

Danimarka'daki istihbarat teşkilatlarının denetlenmesi ve bu teşkilatlarla ilgili raporların düzenlenmesinden sorumlu olan kurum Danimarka İstihbarat Gözetim Kuruludur (*Tilsynet med Efterretningstjenesterne-TET*). TET 2014 yılında kurulmuş olan bağımsız bir denetleme organıdır.⁴³ Kurul başkanının Yüksek Mahkeme yargıcı olması gerekmektedir ve söz konusu kişi Doğu ve Batı Yüksek Mahkeme yargıçlarının önerisiyle göreve başlamaktadır.⁴⁴ Kurulun kalan dört üyesi, Savunma ve Adalet Bakanlarının istişareleri sonucu Parlamentodaki İstihbarat Servisleri Komisyonuna danışılarak atanmaktadır.⁴⁵ TET'in görevi, FE ve PET'in gerçek ve tüzel kişiler hakkında topladıkları bilgileri Danimarka İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak işlemlerini denetlemektir.⁴⁶ TET'in bu denetlemeleri gerçekleştirme usullerinin standartlaştırıldığı bir el kitabı da bulunmaktadır. Bu el kitabının içerisinde yapılacak faaliyetlerin ve planlamaların detayları yer almaktadır.⁴⁷

en/prevention-of-radicalization-and-terrorism, erişim 03.04.2023.

⁴¹ "The Preventive Security Department", *The Real Fijad*, <https://www.therealjihad.org/pet/>, erişim 03.04.2023.

⁴² Julian Brett, Kristina Bro Eriksen, Anne Kirstine Rønn Sørensen ve Tana Copenhagen Aps, *Lessons learned from Danish and other international efforts on Countering Violent Extremism (CVE) in development contexts*, Ministry of Foreign Affairs of Denmark, Copenhagen, 2015, s. 30.

⁴³ "About TET", *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-oversight-board/?lang=en>, erişim 03.04.2023.

⁴⁴ Andersen, v.d., age, s.253.

⁴⁵ "About TET", *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-oversight-board/?lang=en>, erişim 03.04.2023.

⁴⁶ "Duties", *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-oversight-board/the-oversight-boards-duties/?lang=en>, erişim 03.04.2023.

⁴⁷ El kitabına ulaşmak için bkz. "Standards for Danish intelligence oversight activities", (Copenhagen: The Danish Intelligence Oversight Board, 2022).

2. Danimarka’da Radikalleşme ve Danimarka’nın Radikalleşme ile Mücadele Stratejisi

Danimarka, İskandinav ülkeleri içerisinde terörizm tehdidiyle en çok karşı karşıya kalan ikinci ülke⁴⁸ konumundadır. ⁴⁹ 11 Eylül Saldırılarından önce ülkenin terörizm ile mücadelesi, var olan ceza kanunları vasıtasıyla sürdürülmekteyken, saldırılar sonrası çıkarılmış olan 2002 ve 2006 yılındaki mevzuatlar ile birlikte Danimarka Hükümeti, ceza kanuna yeni bir madde ekleyerek terörizme yönelik suçları tanımlamış ve terör suçlarının kapsamını genişletmiştir.⁵⁰ 2006 yılındaki mevzuat, terörle mücadelede etkin kurumlar olan FE ve PET arasındaki bilgi alışverişine izin vermektedir.⁵¹ Madrid ve Londra Saldırıları, 2006 yılındaki mevzuatın geliştirilmesinde etkili olduğu gibi, Danimarka ve dünyada tartışmalar yaratan Karikatür Krizi⁵² de terör kapsamının geliştirilmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Danimarka’nın ünlü gazetesi Jyllands Posten’in Hz. Muhammed ile ilgili karikatürlerin yayımlanması, yurtiçi ve yurt dışındaki Müslümanlardan Danimarka’ya yönelik tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Karikatürlerin yayımlanmış olması, Müslümanlar tarafından saygısızlık olarak nitelenmiş ve Danimarkalı gazeteciler ile karikatürlere karşı gerekli reaksiyonu göstermeyen devlet adamlarının İslam’a karşı düşmanca tavırlar içinde oldukları inancı Müslümanlar arasında gelişmiştir. Danimarkalı gazeteci ve siyasetler ise bu tepkileri, demokrasi ve ifade özgürlüğünün ne olduğunun anlaşılması olarak nitelemişlerdir.⁵³ Netice itibarıyla karikatür meselesi, Danimarka

<https://www.tet.dk/wp-content/uploads/2021/06/Standards.pdf>, erişim 03.04.2023.

⁴⁸ Birinci ülke İsveç’tir.

⁴⁹ Leena Malkki, Mats Fridlund ve Daniel Sallamaa, “Terrorism and Political Violence in the Nordic Countries”, *Terrorism and Political Violence*, 30:5, 2018, s. 765. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1447184>.

⁵⁰ Richard McNeil-Willson, “Between Trust and Oppression: Contemporary Counter-Terror Policies in Denmark”, *The Palgrave Handbook of Global Counterterrorism Policy*, Ed. Scott Nicholas Romaniuk, Francis Grice, Daniela Irrera, and Stewart Webb, Palgrave Macmillan UK, London, 2017, s. 424. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55769-8_18.

⁵¹ *Country Reports on Terrorism 2020: Denmark*, US Department of the State, Bureau of Counterterrorism, Washington, 2020, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2020/denmark/>, erişim 04.04.2023

⁵² Bknz. Lasse Lindekilde, “Soft Repression And Mobilization: The Case Of Transnational Activism of Danish Muslims During The Cartoons Controversy”, *International Journal of Middle East Studies*, 42:3, 2010, s. 451-469.

⁵³ Peter Hervik, “Ten Years after the Danish Muhammad Cartoon News Stories: Terror and Radicalization as Predictable Media Events”, *Television & New Media*, 19:2, 2018, s. 149. <https://doi.org/10.1177/1527476417707582>.

içerisindeki Müslümanların bir kısmının radikalleşmesi açısından katalizör vazifesi görmüştür. İlgili karikatürleri çizen karikatüristlere muhtelif zamanlarda saldırılar düzenlenmiş, Danimarka'nın yurtdışı temsilciliklerinde şiddet eylemleri gerçekleştirilmiş ve ülke içerisinde huzursuzluk artmıştır.

Danimarka'nın radikalleşme ile mücadele stratejisi, 2009 yılında yayımlanmış olan “Ortak ve Güvenli Bir Gelecek: Gençler Arasında Aşırı Görüşlerin ve Radikalleşmenin Önlenmesi İçin Eylem Planı” ve 2014 yılında yayımlanmış olan “Radikalleşme ve Aşırıcılığın Önlenmesi Eylem Planı”na ve 2016 yılında yayımlanmış olan “Önleme ve Aşırıcılık ve Radikalleşme ile Mücadele Eylem Planı”na dayanmaktadır. İlk olarak 2008 yılında “Ortak ve Güvenli Bir Gelecek: Gençler Arasında Aşırı Görüşlerin ve Radikalleşmenin Önlenmesi İçin Eylem Planı Taslağı” yayımlanmış ve bu planla birlikte ilk defa radikalleşme ve aşırıcılık tanımları yapılmıştır. Taslağa göre radikalleşme, bir kişinin aşırı fikir ve yöntemleri kabul ettiği ve muhtemelen aşırı gruplara katıldığı bir süreci ifade etmekten, aşırıcılık ise başkalarının fikirlerine karşı hoşgörüsüzlük, onları düşmanca imgeleme, ‘onlar’ ve ‘biz’ olarak bölünme ile karakterize edilmektedir.⁵⁴ 2008 Eylem Planı Taslağında sorunların çözümü için evvela onların teşhis edilmesine önem verilmesi gerektiği ifade edilmiş ve radikalleşmenin ele alınmasında odak noktası olarak “Militan İslamcılığın” önlenmesi gerektiğini belirtilmiştir.⁵⁵ Taslağın yayımlanmasından bir yıl sonra aynı isimli eylem planı yayımlanmıştır.

Danimarka'nın radikalleşme ile mücadele eylem planlarının deneme yanılma yöntemiyle test edildiği ve hataların, yanlışların tespit edilerek daha sonraki eylem planlarının güncellendiği görülmektedir.⁵⁶ Buna göre gerek 2009 Eylem Planında başarıya ulaşmayan girişimler gerekse de 2009 ile 2014 arasında küresel ölçekte yaşanan gelişmeler, Danimarka'nın radikalleşme ile mücadele eylem planını gözden geçirmesine neden olmuştur. 2014 yılında yayımlanan “Radikalleşme ve Aşırıcılığın Önlenmesi Eylem Planı” ile birlikte ele alınması gereken en acil konu, Danimarka'dan çatışma bölgelerine

⁵⁴ *A common and safe future– Proposal for an action plan to prevent extremist views and radicalisation among young people*, The Danish Ministry of Refugee, Immigration and Integration Affairs, Copenhagen, 2008, s. 6.

⁵⁵ *A common and safe future– Proposal for an action plan to prevent extremist views and radicalisation among young people*, age., s.7.

⁵⁶ Ann-Sophie Hemmingsen, *An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization*, DIIS, Copenhagen, 2015, s. 7.

gitmeye çalışan insanların sayısındaki artışın nedenidir.⁵⁷ Sosyal medya platformlarının gelişmesiyle birlikte radikal gruplar, propaganda ve dezenformasyon faaliyetlerine ağırlık vermiş ve Müslüman topluluklar arasından gençleri, çatışma bölgelerine çekmeye çalışmışlardır. Lindekilde'ye göre 2009 Eylem Planı içerisindeki girişimlerin spesifik olarak Müslüman toplulukları hedef almış olması da Müslümanların toplulukların istemeden de olsa damgalanmalarına yol açmış ve bu sayede aşırı örgütler kendilerine taban bulabilmişlerdir.⁵⁸ Hükümet göç hareketlerinde yaşanan hareketlilik nedeniyle gençlerin radikal akımları kapılmaması ve terörizm riskinin artmaması için 2014 yılındaki bir eylem planını 2009'daki selefinden birtakım değişiklikleri içerecek şekilde yeniden tanımlayarak revize etmiştir.⁵⁹ 2009 Eylem Planı, entegrasyon ve kültürler arası diyalog programlarına daha fazla atıf yapması nedeniyle, toplumun bir kısmının damgalanmasına neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmekteyken, 2014 Eylem Planı, entegrasyon hususunu daha dar bir çerçeveden ve toplumun belli bir kısmını işaret etmeden ele almaktadır.⁶⁰ Lindekilde'ye göre, 2014 Eylem Planı'nda yalnızca aşırılık yanlısı bir ortamın parçası olma riskini taşıyan kişilerin radikalleşmesini önlemeye ve halihazırda bu ortamların içerisinde bulunan kişilere destek vermeye odaklanılmaktadır.⁶¹ 2014 Eylem Planının yayımlanmasından sonra Avrupa genelinde ve Kopenhag'da⁶² yaşanan terör saldırıları nedeniyle terörle mücadele mevzuatında değişikliğe gidilmiş ve "Teröre Karşı Güçlü Savunma: Teröre Karşı 12 Yeni Önlem" başlığı altında Danca yeni mevzuat 2015 yılında yayımlanmıştır.⁶³ Yeni Mücadele mevzuatında daha evvel yayımlanan mücadele mevzuatlarında (2002 ve 2006) belirtilen geleneksel terörle mücadele yönelimlerine ek olarak (10. Önlem modeli) "Cezaevlerindeki Radikalleşmenin Önlenmesi" maddesi eklenmiştir.

⁵⁷ *Prevention of Radicalization and Extremism Action Plan- 2014*, Ministry of Children, Gender Equality, Integration and Social Affairs, Copenhagen, 2014, s. 5.

⁵⁸ Lasse Lindekilde, "Dansk Forebyggelse af Ekstremisme og Radikalisering 2009-2014: Udviklingstendenser og Fremtidige Udfordringer", *Politica*, 47:3, 2015, s. 432.

⁵⁹ McNeil-Willson, "Between Trust and Oppression", age, s. 424.

⁶⁰ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", age, s. 13.

⁶¹ Lindekilde, "Dansk forebyggelse af ekstremisme og radikalisering 2009-2014", age, s. 428.

⁶² Detaylar için bkz. "Kopenhag saldırıları' vuruldu", *BBC Türkçe*, 15.02.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150212_kopenhag_saldirgan, erişim 04.04.2023.

⁶³ Bknz. *Et stærkt værn mod terror 12 nye tiltag mod terror*, Justitsministeriet, København, 2015.

Bu maddenin eklenmesinde 14-15 Şubat Kopenhag Saldırıları'nın etkili olduğu düşünülmektedir. Hapisten yeni çıkmış olan ve hapisane personeli tarafından hakkında radikalleşme şüphesiyle ilgili bildirimde bulunulan saldırganın, Kopenhag'da düzenlemiş olduğu saldırılar neticesinde Hükümetin dikkati bu yöne çekilmiştir. Ancak ilgili mevzuat incelendiğinde Hükümetin terörle mücadele birimlerine yüklü miktarlarda para ayırdığı ve radikalleşme ile mücadeleden ziyade terörle mücadeleye öncelik verdiği görülmektedir. Örneğin 12 yeni müdahale modelinin uygulanması için hükümet, yaklaşık 970 Milyon Danimarka Kronu ödemeyi taahhüt etmiştir. Ödenecek bu meblağın önemli bir kısmı kolluk ve PET'in gözetleme faaliyetlerini geliştirilmesi için yönlendirilecektir. Buna karşın radikalleşmeyi önleme ve radikallikten arınma çabaları ile ilgili ayrılmakta olan ödeneklerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Kopenhag saldırıları yalnızca terörle mücadele mevzuatlarında değil aşırıçılık ve radikalleşme ile mücadele alanında da yeniliklere neden olmuştur. 2016 yılında "Önleme ve Aşırıçılık ve Radikalleşme ile Mücadele Eylem Planı" yayımlanmıştır. Kendisinden önce yayımlanan eylem planlarındaki girişimleri kısaca özetleyen ve zamanın şartlarına göre onları güncelleyen 2016 eylem planı içerisinde ülke genelinde mevcut olan aşırıçılık ve radikalleşme tehdidinin, PET'e bağlı bir kuruluş olan Terör Analiz Merkezi raporları ışığında kaleme alındığı ve tehdit analizinin bir özeti verildiği görülmektedir.

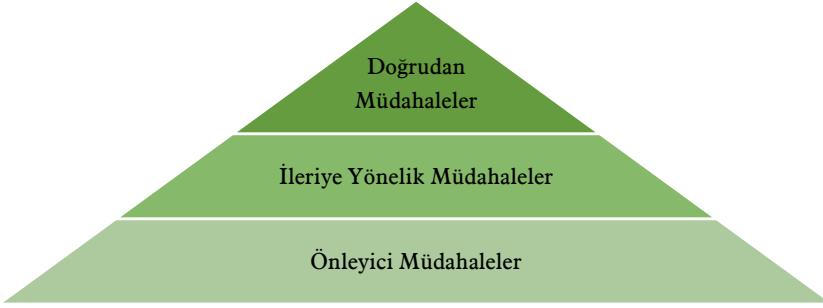
2014 Eylem Planında Önleme Piramidi olarak tanımlanan bir model yer almaktadır. Bu model ile birlikte müdahale edilmesi düşünülen kişilerle ilgili aşamalı bir planlama süreci yürütülmektedir. Önleme Modeli radikalleşme ve aşırıçılığa karşı geliştirilen önlemlerin, farklı düzeylerde ve farklı müdahale yöntemleri ile gerçekleştirildiği varsayımıyla sınıflandırmaktadır.⁶⁴ Hemmingsen piramit içerisindeki seviyeleri, genel, özel ve hedeflenen seviyeler olarak adlandırmaktadır.⁶⁵ Buna göre, genel seviye henüz radikalleşmemiş kişilerde radikalleşmenin oluşmasına engel olunması için yapılması gereken önleyici müdahaleleri kapsamaktadır. Özel seviye ise risk altındaki birey ve gruplar için tasarlanan ileriye yönelik müdahaleleri içermektedir. Halihazırda radikalleşmiş olanlara yönelik girişimlerin tanımlandığı seviyeye ise

⁶⁴ Lindekilde, "Dansk forebyggelse af ekstremisme og radikalisering 2009-2014", age, s. 432.

⁶⁵ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization" age, s. 24.

hedeflenen seviye denilmektedir.⁶⁶ Bu seviyedeki girişimler, doğrudan müdahaleler olarak adlandırılmaktadır. Piramidin üçüncü seviyesi, doğrudan müdahale faaliyetlerini kapsamaktadır. Hemmingsen'in ifadesiyle bu seviye, hedeflenen seviyedir ve buradaki faaliyetler yalnızca müdahale ve radikalleşmeden çıkış faaliyetleri ile ilgili olmalıdır.⁶⁷ PET bünyesinde faaliyet gösteren Önleme Merkezi'nin birincil odak noktası hedeflenen seviye yani doğrudan müdahaleler olmasına rağmen, merkez her seviyede devreye girmektedir. Hemmingsen'e göre merkez genel düzeyde yani önleyici müdahalelerin geliştirildiği aşamalarda, toplumun radikalleşmeye karşı direncini arttırmak için diyalog ortamını güçlendirecek aktörlere ve diğer kurumlarla oluşturulacak ortaklığa odaklanmaktadır. Özel düzeyde yani ileriye yönelik müdahalelerde merkez, risk durumlarının farkına varmak ve bu risk durumlarıyla başa çıkabilecek personele gerekli eğitimi sağlamak için bakanlıklarla iş birliği yapmaktadır. Son olarak hedeflenen düzeyde yani doğrudan müdahalelerin gerektiği aşamada ise merkez, şiddet içeren aşırıcılık veya terörizmle ilgili suçlardan hüküm giymiş veya ulusal güvenlikle ilgili artan bir endişenin olduğu durumlarda kişilerle ilişki kurmaktadır.⁶⁸

Şekil 2. Önleme Piramidi

Kaynak: “Prevention of Radicalization and Extremism Action Plan- 2014”,
(Copenhagen: Ministry of Children, Gender Equality,
Integration and Social Affairs, 2015), s. 6.

⁶⁶ *Prevention of Radicalization and Extremism Action Plan-2014*, age, s. 9.

⁶⁷ Hemmingsen, “An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization” age, s. 27.

⁶⁸ Hemmingsen, age, s. 30.

2016 Eylem Planı, 2014 eylem planında yer alan Önleme Piramidi modelini geliştirmiş ve Danimarka Önleme Modeli olarak belgenin üçüncü kısmında tanıtmıştır.⁶⁹ Aslında 2014 tarihli Eylem Planında Aarhus Modeli olarak bilinen model ile ilgili bilgiler de paylaşılmıştır.⁷⁰ Hemmingsen'e göre, Aarhus Modeli, Danimarka'nın Önleme Modelinin temelini oluşturmaktadır.⁷¹ Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse, 2013 yılında yerel olarak uygulanan Aarhus Modeli, 2014 Eylem Planı ile ulusal hale gelmiş ve 2016 Eylem Planında Danimarka Önleme Modeli⁷² olarak tanıtılmıştır.

3. Danimarka'nın Önleme Modelinin Gelişimi ve PET'in Rolü

2016 Eylem Planında Danimarka Önleme Modeli olarak tanıtılan model, temel olarak Aarhus Modeline dayanmaktadır. 2005 senesinde PET'in önderliğinde "Terörizme Karşı Polis" girişimi ulusal düzeyde gerçekleştirilmiş ve girişimin ardından Aarhus Belediyesi ve Doğu Jutland Polisinin çabalarıyla Hollandalı Wij Projesinden esinlenen Aarhus Modeli⁷³, ergenlik çağındaki kız ve erkek öğrencilerin ve gençlerin aşırıcı yaklaşımlardan etkilenmelerine mâni olmak hedefiyle 2007 senesinde pilot proje olarak başlatılmıştır.⁷⁴ 2011 senesinde proje, deneme aşamasını geçmiş ve modelin uygulama alanındaki sorumluluğu Aarhus Belediyesi'nin SSP⁷⁵ (*Schools, Social Service and Police*- Okullar, Sosyal Hizmetler ve Polis) kurumuna aktarılmıştır.⁷⁶

⁶⁹ *Preventing and Countering Extremism and Radicalization National Action Plan-2016*, Danish Ministry of Immigration, Integration and Housing, Copenhagen, 2016, s. 3.

⁷⁰ *Prevention of Radicalization and Extremism Action Plan-2014*, age, s. 9.

⁷¹ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", age, s. 18.

⁷² Danimarka Önleme Modeli ilerleyen satırlarda anlatılacaktır.

⁷³ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", age, s. 31.

⁷⁴ Natascha M. Jensen, Toke Agerschou, Allan Aarslev, Helle Johansen, "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", Aarhus, 2017, s. 2. https://strongcitiesnetwork.org/en/wp-content/uploads/sites/5/2017/06/Status_Prevention_of_Radikalization_English-1.pdf Erişim Tarihi: 24.03.2023.

⁷⁵ SSP Birimleri 1970lerin ortalarından itibaren Danimarka genelinde kurulmuş yapılardır. İlk ortaya çıktıklarında bu yapıların amacı, gençlerin suç çetelerine katılmalarını engellemek ve onlara direnç kazandırmaktır. SSP yapısı günümüzde radikalleşmenin önlenmesi ve tersine çevrilmesinde etkin olarak rol almaktadır. Bu yapılardan elde edilen yaklaşık 45-50 yıllık deneyimle birlikte SSP radikalleşme ile mücadele programlarına güç katmaktadır. SSP ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Jørgen Pedersen ve Blaine Stothard, "The Danish SSP model – prevention through support and co-operation", *Drugs and Alcohol Today*, 15:4, 2015, s. 231 – 242.

⁷⁶ Toke Agerschou, "Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus", *Journal for Deradicalization*, 1, 2015, s. 5.

Danimarka'nın Önleme Modeli'nin temelini oluşturan Aarhus Modelinin, üç temel bileşeni bulunmaktadır. İlk olarak Aarhus Modeli bir erken önleme ve çıkış programıdır.⁷⁷ Modelin ikinci bileşeni, halihazırda radikalleşmiş kişilerin cezai kovuşturulmalarının gerçekleştirilmesidir.⁷⁸ Cezai kovuşturulmaların gerçekleştirilmesinde kolluk kuvvetlerinin yanı sıra PET'in de yardımları bulunmaktadır.⁷⁹ Modelin son bileşeni, ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin PET tarafından analiz edilmesi, önlenmesi ve bu tehditlere yönelik karşı koyma mekanizmalarının geliştirilmesidir.⁸⁰

Aarhus modeli, Danimarka'nın terörle mücadelesine çerçeve sağlayan 'Önleme Piramidinin' üç kademeli yaklaşımına dayanmaktadır.⁸¹ Model, bahsedilen üç düzeyde de etkinlik göstermektedir. Çok kurumun ve aktörün katılımıyla faaliyet göstermekte olan Aarhus Modeli, sert tedbirlerin uygulanması yerine yumuşak bir yaklaşım ile radikalleşmenin önlenmesine ve halihazırda radikalleşmiş olanların rehabilitasyonuna odaklanmaktadır.⁸² Modelin içindeki özel unsurlar, Bilgi Evleri, Akıl Hocalığı, Atölye Çalışmaları, Ebeveyn Ağları ve Çıkış Programıdır. Çalışmada özel unsurlar, PET'in almış olduğu rol nispetinde incelenecektir.

Aarhus Modelinin uygulanmasında birçok kurum ve aktörün süreçlere dahil olduğu görülmektedir. Şekil 3'te radikalleşen veya radikalleşme şüphesi bulunan kişilerin önleme programlarına yönlendirilme aşamaları ve yönlendiren kurumların rolleri yer almaktadır.

⁷⁷ Preben Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies: The Aarhus Model*, Panorama, Aarhus, 2015, s. 241.

⁷⁸ Dominic Kudlacek, v.d., *Prevention of radicalisation in selected European countries A comprehensive report of the state of the art in counter-radicalisation*, Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen, Hannover, 2017, s. 38.

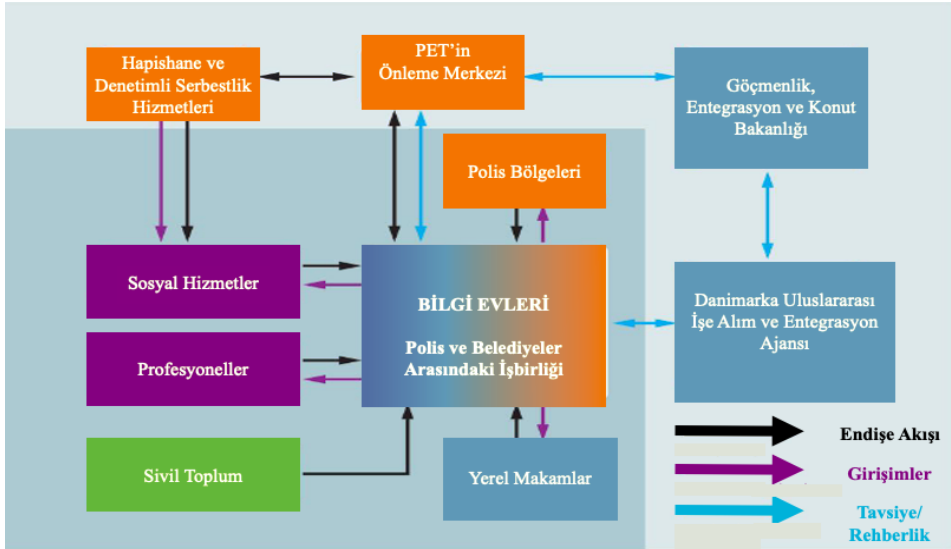
⁷⁹ "Investigation of criminal cases", *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/investigation-of-criminal-cases>, erişim 03.04.2023.

⁸⁰ Bertelsen, age, s. 241.

⁸¹ McNeil-Willson, "Between Trust and Oppression", age, s. 426.

⁸² Janus Keck, "Dealing with de-radicalisation: The Aarhus Model", *Europe & Me*, 01.01.2016, <https://europeandme.eu/31brain-1682-dealing-with-de-radicalisation-the-aarhus-model/>, erişim 27.03.2023.

Şekil 3. Önleme Programlarına Yönlendirme Süreci

Kaynak: Ann-Sophie Hemmingsen, “An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization”, *DIIS*, Copenhagen, 2015, s. 28.

Şekilden de anlaşılacağı üzere Bilgi Evleri, Danimarka yaklaşımının merkezinde yer almaktadır. Bilgi Evleri, radikal fikirlere kapılmış ya da onlardan etkilenme riski altında olan insanlar hakkında ilk kaygıların iletildiği kurumdur.⁸³ Mevzubahis insanlar için yönlendirme süreci, bireyler hakkındaki kaygıların Bilgi Evlerine aktarılmasıyla başlamaktadır.⁸⁴ Hemmingsen’e göre Bilgi Evleri, polis ve belediyelere iş birliği ortamı sağlayan bir yapı olarak anlaşılmaktadır ancak Bilgi Evlerinin bağımsız fiziksel yapılar olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Bilgi Evleri, polis merkezlerinin içerisinde yer alan ve polis ile belediyelerdeki sosyal hizmet birimlerinin eşgüdümlü bir şekilde çalışabilmelerini sağlayan merkezlerdir.⁸⁵ Bireyler ile

⁸³ Hemmingsen, “An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization”, age, s. 28.

⁸⁴ Kudlacek, v.d., *Prevention of radicalisation in selected European countries A comprehensive report of the state of the art in counter-radicalisation*, age, s. 38.

⁸⁵ Hemmingsen, “An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization”, age, s. 27.

İlgili doneler, ailelerden, okullarda görevli eğitimcilerden, belediyelerin sosyal işler kısmında çalışan personelden ya da doğrudan polis tarafından Bilgi Evlerine gönderilebilmektedir.⁸⁶ Kaygılar ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Bilgi Evi personeli, yönlendirme süreciyle ilgili kaygıları haklı bulursa, bu kaygıların yaşamdaki kaynaklara ulaşmakla ilgili bir zorluktan kaynaklanıp kaynaklanmadığını değerlendirerek radikalleşmenin soyut olmayan nedenlere dayandığından emin olmak istemektedirler.⁸⁷ Agerschou'nun ifade ettiği gibi yönlendirme ile ilgili kaygılar, bir gencin doğal süreçte vermiş olduğu tepkilerin yanlış yorumlanması nedeniyle de oluşabilmektedir.⁸⁸ Yönlendirmenin yanlış bir yorumlama nedeniyle gerçekleşmesi durumunda yönlendirilen birey, yerel yönetimlerin sosyal destek bölümlerine ya da gencin desteğe ihtiyaç duyduğu alanla ilgili başka bölümlere aktarılacaktır.⁸⁹ Eğer şiddet içeren aşırıcılık veya radikalleşmeyle alakalı tehdit durumu belirlenebilmişse, şiddet içeren aşırıcılığa ya da radikalleşmeye karşı tedbirler alınacaktır. Bilgi Evinde görevli personel, radikalleşme emareleri gösterdiği düşünülen kişiye, kişi hakkında tanzim edilmiş bilgi formları ve değerlendirmeler ile ilgili açıklamalar yapmak ve içerisinde bulunduğu riskli durumu izah etmek amacıyla haberleşme vasıtaları tesis edecektir.⁹⁰ Kurulan bu haberleşme kanallarına gerekli bulunması durumunda bireyin aile ve arkadaş ortamından insanlar da katılabileceklerdir.⁹¹ Şüphelenilen durum terör tehdidi ile ilgiliyse, Bilgi Evi'nin irtibat personeli PET'in Önleme Merkezini bilgilendirmek durumundadır.⁹² Önleme Merkezinin gerekli incelemeyi yapmasının akabinde terör riskinin olmadığına kanaat getirilirse birey, polis ya da belediyenin planladığı sosyal müdahale programlarına aktarılmaktadır.⁹³ Bilgi Evi personelinin birey hakkındaki

⁸⁶ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies: The Aarhus Model*, age, s.243.

⁸⁷ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", age, s. 28.

⁸⁸ Agerschou, "Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 7.

⁸⁹ Kudlacek, v.d., *Prevention of radicalisation in selected European countries A comprehensive report of the state of the art in counter-radicalisation*, age, s. 39.

⁹⁰ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies: The Aarhus Model*, age, s. 243.

⁹¹ Kudlacek, v.d., *Prevention of radicalisation in selected European countries A comprehensive report of the state of the art in counter-radicalisation*, age, s. 39.

⁹² Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", age, s. 29.

⁹³ Hemmingsen, age, s. 29.

raporları hesaba katılarak bireye verilecek desteğin niteliği belirlenecektir. Örneğin bireye rehberlik, akıl hocalığı ya da sosyal destek programları seçenек olarak önerilebilmektedir.⁹⁴ İmkân varsa, bireyin birebir tanıdığı bir kişinin de rol modeli olarak programlara müdahil olması beklenmektedir.⁹⁵ Akıl hocalığı programının uygulanmasına yönelik karar, resmî kurumlarca alınması gerektiği için Sosyal İşler ve İstihdam Dairesi'ndeki profesyonel personelin bu noktadaki değerlendirmesi önemlidir.⁹⁶ Müdahale süreçlerine katılımı kişinin rıza göstermesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle kişinin programa katılımı zorun değil gönüllüdür.⁹⁷

Şekil 3'te Bilgi Evi merkezli yönlendirme süreci gösterilmektedir. Şekilde yer aldığı üzere sadece polis ya da yerelde görevli personel değil ihtiyaç doğrultusunda çeşitli iş kollarından kişiler, kurumlar ya da sivil dernekler de sürece katkı sağlayabilmekte ve risk altındaki kişileri önleme programlarına yönlendirebilmektedir. Şemada siyah çizgiler şüphe durumunu göstermektedir. Kurum, kuruluş ve insanlardan Bilgi Evine şüpheli kişiler ile ilgili bilgi aktarımı yapılmaktayken, Bilgi Eviden yapılan bilgi aktarımının yalnızca PET'in Önleme Merkezine doğru yapılabildiği görülmektedir. Daha evvel de belirtildiği gibi, şiddete varan aşırıcılık ve radikalleşme durumlarının anlaşıldığı hallerde Bilgi Evindeki görevli personel, PET'in Önleme Merkezine durumla ilgili bilgilendirme yapmakta ve eğer bireyin cezai kovuşturmasına neden olan bir durumun varlığı anlaşılırsa Önleme Merkezi de Hapishane ve Denetimli Serbestlik Hizmetlerine konuyu aktararak kişinin cezai kovuşturma sürecine katkı sağlamaktadır.

Bilgi Evi personelinin değerlendirmesi ve tavsiyeleri neticesinde radikalleşmiş ya da radikalleştiğinden şüphelenilmiş olan kişilere akıl hocası olarak yol göstermesi için bazı kişiler görevlendirilmektedir. Akıl hocalığı uygulamalarının⁹⁸ teorik temeli, Profesör Bertelsen tarafından geliştirilmiş

⁹⁴ M. Jensen, v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 40.

⁹⁵ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", age, s. 29.

⁹⁶ M. Jensen, v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 40.

⁹⁷ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization" age, s. 29.

⁹⁸ Aarhus Modelindeki Akıl Hocalığı uygulamalarının detayları için bkz. Preben Bertelsen, "Mentoring in Anti-radicalisation LGT: A Systematic Assessment, Intervention and Supervision Tool in Mentoring", Ed. Gwynyth Overland, Arnfinn J. Andersen,

olan Yaşam Psikolojisi Teorisine⁹⁹ dayanmaktadır. Teoriye göre, yaşam doğal bir akışta bulunmaktadır ve her insan bu akış içerisinde iyi bir yaşamı arzulamaktadır. İnsanların “yeterince” iyi bir yaşama kavuşabilmesi için hayatta gerçekleştirmeleri gereken bazı yaşam görevleri bulunmakta ve bu yaşam görevlerinin üstesinden gelebilmek için kişilerin bazı yaşam becerilerine sahip olması gerekmektedir.¹⁰⁰ Bertelsen’e göre yaşamdaki olağan akış, yaşam görevleri ve yaşam becerileri arasında kurulması gereken bu dengedir. Dengenin bozulması durumunda kişilerin radikal akımlara kapılabildikleri görülmektedir. Aarhus Modeli akıl hocalığı yaklaşımının hedefi, kişilerin aile hayatı, iş ortamı ve eğitim alanında yüzleşmek durumunda kaldıkları zor durumlara karşı kişilere direnç kazandırmaktır. Bir başka deyişle, bireyin yaşam üzerinde yeterince iyi bir kontrol sağlayabilmesi adına yaşam görevleri ve yaşam becerileri arasında bir akış oluşmasına imkân sağlayabilmektir. Bir kişinin akıl hocalığı programından yararlanabilmesi için evvela o kişinin güvenlik açısından tehdit arz etmediğine kanaat getirilmesi gerekmektedir. Eğer kişinin güvenlik açısından risk oluşturduğu bir durum varsa akıl hocalığı uygulaması başlatılmayacak ya da uygulama sonrası kişide şiddet emareleri artarsa akıl hocalığı uygulaması sonlandırılacaktır.¹⁰¹ Bu sürecin izlenmesinde, Bilgi Evi ve PET’in Önleme Merkezi’nin girişimleri ve tavsiyeleri etkili olmaktadır.¹⁰²

Atölye çalışmaları, Danimarka yaklaşımının merkezinde yer alan uygulamalardan bir diğeri konumundadır. Bu çalışmalar vasıtasıyla gençlerin kendilerini ifade edebilecekleri diyalog ortamları oluşturulmaktadır. Daha çok sosyal hizmetler ve eğitimciler vasıtasıyla yürütülen atölye çalışmalarına

Kristin Engh Førde, Kjetil Grødum, Joseph Salomonsen, *Violent Extremism in the 21st Century: International Perspectives*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, 2018.

⁹⁹ Yaşam Psikolojisi Teorisinin detayları için bkz. Preben Bertelsen, “Violent radicalization and extremism A review of risk factors and a theoretical model of radicalization”, Ed. Hansen Lund, *Tværprofessionelt samarbejde omudsathed blandt børn og unge*, Turbine, Aarhus, 2016. Kitap orijinal olarak Danca yazılmış olup daha sonra yazarı tarafından İngilizce’ye çevrilmiştir. İlgili bölüme ulaşmak için bkz. https://psy.au.dk/fileadmin/user_upload/Bertelsen_-_Aarhus_Model_-_radicalization_-_life_psychology.pdf, erişim 06.04.2023.

¹⁰⁰ Arie W. Kruglański ve Preben Bertelsen, “Life psychology and significance quest: a complementary approach to violent extremism and counter-radicalisation”, *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 15:1 2020, s. 11.

¹⁰¹ Lasse Lindekilde, “Refocusing Danish counter-radicalisation efforts: an analysis of the (problematic) logic and practice of individual de-radicalisation interventions”, Ed. Christopher Baker-Beall, Charlotte Heath-Kelly, Lee Jarvis, *Counter-Radicalisation : Critical perspectives*, Routledge, Oxfordshire, 2014, s. 234.

¹⁰² Bknz. Şekil 3.

güvenlik kurumlarının da dahil olduğu görülebilmektedir. Örneğin aşırıcılık emaresi gösteren birçok genç Müslüman'ın Grimhøjvej Camisine ibadet ve sohbet etmek için geldikleri görülmüştür.¹⁰³ Ek olarak camideki din görevlilerinin halkı, seçimleri boykot etmeye çağırdıkları ve örtünmeyen göçmen Müslüman kadınlara baskı kurulmasına yönelik teşviklerde buldukları iddiaları kamuoyuna yansıtmıştır.¹⁰⁴ Bu nedenle durumun ele alınması ve genel olarak radikalleşmenin önlenmesi için cami yönetimi ve camideki gençlik derneğiyle kolluk kuvvetleri ve yerel makamların yetkili birimleri arasında diyalog çalışmaları başlatılmıştır.¹⁰⁵ Diyalog çalışmalarının bir diğer nedeni, Danimarka'dan çatışma bölgelerine giden kişilere engel olabilmektir. CTA'nın tespitlerine göre çatışma bölgelerine giden ya da gitmeye çalışan kişilerin birçoğu aşırı din adamlarının etkisiyle radikal fikirlere kapılabilmektedir.¹⁰⁶ Bu açıdan PET'in, kolluk kuvvetlerinin ve yerel makamların gençleri yakından izlemesi ve gerektiği hallerde önleme programlarına yönlendirmeleri kritik öneme sahiptir.

Aarhus Modelindeki bir diğer önemli unsur ebeveyn ağlarıdır. Kişinin yakın çevresi, akrabaları ve arkadaşları, bireydeki olağandışılığı ilk fark edebilecek insanlardır. Ancak çoğu zaman sıra dışı davranışların keşfedilmesinde geç kalınmaktadır. Bu yüzden anne ve babalara daha çok görev düşmektedir. Radikalleşme henüz başlangıç seviyesindeyken ve daha fazla ilerlemesinin önüne geçilmesi mümkünken aşırı fikirleri tespit edebilmek ve onları kontrol altına alabilmek önemlidir. Model içerisinde bu hedefi gerçekleştirebilmek amacıyla ebeveyn ağları tesis edilmiştir. Bu ağlar, aşırı sağcı gençlerin veya radikal Müslüman gruplara dahil olan çocuk ve gençlerin ebeveynlerini bir araya getirebilmek amacıyla kurulmuştur.¹⁰⁷ 2013 senesinden beri ebeveyn ağı toplantıları hem kişisel hem de toplu olacak şekilde gönüllü katılım ilkesiyle sürdürülmektedir.¹⁰⁸ Toplantıların amacı, ebeveynlerin aşırıcılık ve radikalleşmenin tesirinde bulunan bir çocuğa

¹⁰³ M. Jensen, v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s.43.

¹⁰⁴ Lene Kühle ve Lasse Lindekilde, *Radicalization Among Young Muslims in Aarhus*, Centre for Studies in Islamism and Radicalisation, Aarhus, 2010, s. 26.

¹⁰⁵ Agerschou, "Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 7.

¹⁰⁶ "Danish mosque openly backs Islamic State's campaign of terror", RT, 02.09.2014, <https://www.rt.com/news/184600-isis-denmark-support-mosque/>, erişim 06.04.2023.

¹⁰⁷ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies*, age, s. 244.

¹⁰⁸ M. Jensen, v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 41.

sahip olmanın zorluklarının aşabilmek için onları güçlendirerek aşırıcılık ve radikalleşmeye dirençli olabilecek kişiler olmalarını sağlayabilmektir.¹⁰⁹ Ebeveyn ağları modeli, Önleme Piramidindeki hedeflenen seviyenin yani doğrudan müdahalelerin gerektiği seviye ile ileriye yönelik müdahalelerin gerektiği özel seviyenin içerisinde yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında PET, hem ebeveyn ağlarının içerisinde yer alacak personele gerekli risk durumlarıyla ilgili eğitim vermekte hem de ulusal güvenlik için tehdit yaratan kişiler ve aileleriyle iletişime geçerek önleyici ve doğrudan tedbirler alabilmektedir.

Aarhus Modelinde önemli unsurlardan birisi de çıkış programıdır. Çıkış programı, çatışma bölgelerinde bulunup Danimarka'ya gelmiş olan kişilerin tekrar topluma katılabilmeleri için.¹¹⁰ Jensen ve meslektaşları çıkış programında iki aşamalı hedef olduğunu belirtmektedirler:¹¹¹

1. Bireylerin aşırılık yanlısı dini veya siyasi ortamlardan çıkmalarına yardımcı olmak,
2. Bireylerin vatandaş olarak topluma dahil edilebilmeleri için gerekli koşulları oluşturmak.

Programın icrası sırasında cinsiyete dayalı bir ayırım bulunmamaktadır. Sosyal yaşama yeniden entegre olmak isteyen her bireyi desteklemek, programın hedefidir.¹¹²

Çıkış programı içerisinde yapılması gereken faaliyetler, kişilerin ihtiyaçlarına göre tasarlanmalı icra edilmelidir. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, herkes için aynı faaliyetlerin tasarlandığı bir programın uygulanması söz konusu değildir.¹¹³

Çıkış programına alınması düşünülen bireylerin dosyaları, bireyin nasıl bir yardım gereksinimi olduğunun tespit edilmesi amacıyla, yerel makamların sosyal destek hizmetleri, Doğu Jutland Polisi ve Aarhus Belediyesi'nin Çocuk ve Gençler Bölümünden oluşan çok kurumlu bir görev gücüne¹¹⁴

¹⁰⁹ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies*, age, s. 244.

¹¹⁰ Kudlacek, v.d., *Prevention of radicalisation in selected European countries A comprehensive report of the state of the art in counter-radicalisation*, age, s. 39.

¹¹¹ M. Jensen, v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 42.

¹¹² Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies*, age, s. 245.

¹¹³ M. Jensen, v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 42.

¹¹⁴ M. Jensen v.d., "The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination

yönlendirilmektedir.¹¹⁵ Agerschou'ya göre bireylere sağlanabilecek destekler şu şekildedir:¹¹⁶

- Risk Değerlendirmesi ve Yönlendirme
- Danışmanlık ve Rehberlik
- Zorunlu Mentorluk Süreçleri
- Eğitim ve İstihdam
- Barınma Destekleri
- Psikoloji Seansları
- Alternatif Sosyal Ağ Destekleri
- İnanç ve Siyasi Kanaatin Sabitlenmesi
- Tıbbi Tedavi Seçenekleri

Çatışma bölgelerinden Danimarka'ya dönen bireyler, yukarıdaki yardımlardan bir veya birkaçını alabilmektedir. Fakat bireyin bu yardımları almasından evvel uyması gereken şartlar vardır. Evvela çatışma bölgelerinden Danimarka'ya gelen bireylerin herhangi terör nitelikli bir suça karışmamış olması beklenmektedir. Kişinin terörden kaynaklı bir suç işlediği anlaşılırsa, konu polis ve PET aracılığıyla mahkemelere yönlendirilecektir.¹¹⁷ Aarhus Belediye Başkanı Bundsgaard ile yapılan röportajda Başkan bu konuya dikkat çekmiş ve Aarhus Modeli kapsamındaki çıkış programlarının cezai yargılamalardan kaçınmak amacıyla tasarlanmadıklarını dile getirmiştir.¹¹⁸ Buradan hareketle ifade edilebilir ki çıkış programları, aşırıcılık ve radikalleşmenin önlenmesi ve tekrardan sosyal hayata entegre olmak isteyen bireyler için hazırlanmıştır.¹¹⁹ Bu vesileyle programın suiistimal edilmesinin önüne geçilmiş ve kötü niyetli kişilere engel olunmuştur.¹²⁰

Önkoşullardan bir diğeri, kişi hakkında güvenlik taraması yapılarak kişinin güvenlik tehdidi oluşturmadığının belirlenmesidir.¹²¹ Koşullara ek

in Aarhus”, age, s. 38.

¹¹⁵ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies*, age, s. 245.

¹¹⁶ Agerschou, “Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus”, age, s. 7.

¹¹⁷ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies*, age, s. 245.

¹¹⁸ “Interview With the Mayor of Aarhus Jacob Bundsgaard”, *Freedom Fear Magazine*, <https://f3magazine.unicri.it/?p=1113>, erişim 29.03.2023.

¹¹⁹ Kudlacek, v.d., age, s. 39.

¹²⁰ Bertelsen, *Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies*, age, s. 245.

¹²¹ Age, s.245.

olarak birey, çıkış sürecine dahil oluşu ve kendisiyle ilgili verilerin kurumlar arasında paylaşılmasıyla ilgili rıza ve iş birliği belgeleri imzalamaktadır. Rıza belgesiyle, bireyin kendisiyle ilgili verilerin paylaşımına onay verdiği belirtilmektedir. Yazılı rıza belgesinin bireye imzalatılması Bilgi Evi personelinin sorumluluğundadır.¹²² Çıkış programlarına katılmak isteyen her birey iş birliği sözleşmesi imzalamaktadır ve Bilgi Evi'nden tarafından bir görevli bireyle iletişime geçmek amacıyla irtibat sorumlusu olarak görevlendirilmektedir. İş birliği sözleşmesinin düzenlenmesi de yine söz konusu irtibat sorumlusu tarafından gerçekleştirilmektedir.¹²³

Çıkış işlemlerinin tamamlanması bir yıl kadar bir süre alabilmektedir. İhtiyaca göre bu süre uzayabilir ya da daha kısa bir zaman diliminde işlemler tamamlanabilmektedir.¹²⁴ Kişinin planlanan aşamaya geldiği saptanır ve sürecin nihayetlendirilmesine karar verilirse, Bilgi Evi tarafından atanmış olan İrtibat sorumlusu hem kişiyle iletişimi sürdürür hem de bireyin program sonrasındaki hal ve hareketlerini izlemektedir. Arzu edilen sonuçların elde edilememesi ve sürecin istenmeyen şekilde ilerlemediği vakalarda çıkış programı, yetkili kurumlarca erken bitirilebilmektedir.¹²⁵ Aarhus Modeli kapsamında hazırlanmış olan çıkış programlarının süreç içerisindeki işleyişi Şekil 4'te yer almaktadır.

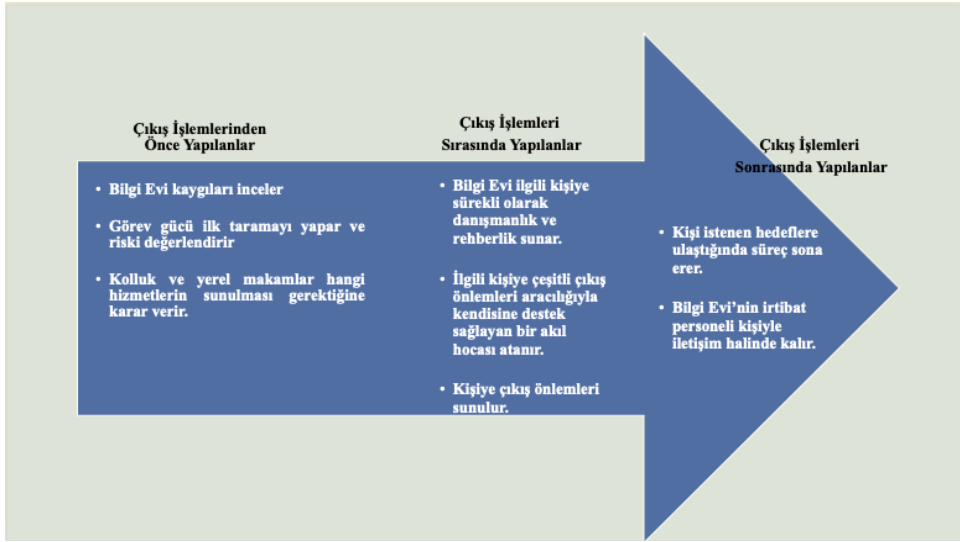
¹²² Agerschou, "Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus", age, s. 12.

¹²³ Agerschou, age, s. 12.

¹²⁴ Agerschou, age, s. 16.

¹²⁵ Agerschou, age, s. 16.

Şekil 4. Aarhus Modelinin Çıkış Süreci

Kaynak: Toke Agerschou, “Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus”, *Journal for Deradicalization*, 1, 2015, s. 21.

Danimarka genelinde güvenlik risklerine odaklanan ve önleme piramidinin tüm süreçlerine dahil olan iki kurum¹²⁶ (PET ve PET'e bağlı Önleme Merkezi) bulunmasına karşın diğer kurumların da çıkış sürecine katkı verdikleri görülmektedir. Birkaç örnekle açıklamak gerekirse, Danimarka Uluslararası İşe Alım ve Entegrasyon Ajansı çıkış programına katılan bireylerin eğitilmesi ve istihdamı ile alakalı hazırlıklara yardım etmektedir. Ayrıca Göçmenlik, Entegrasyon ve Barınma Bakanlığı da çıkış programındaki yardım faaliyetlerinden birisi olan barınma konusunda planlamalar yapmaktadır. Radikalleşme Farkındalık Ağı'nın yayınladığı 2017 yılındaki rapora göre, çıkış programında bireylere barınma konusunda yardım edilmekte ve lüzumlu durumlarda bireyin oturduğu adres ile kimliği değiştirilebilmektedir. Fakat bu uygulamanın sıklıkla yapılan bir uygulama olmadığı ifade edilmektedir.¹²⁷ Bu konuyla ilgili çalışmalar,

¹²⁶ Hemmingsen, “An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization” age, s. 31.

¹²⁷ “Setting up an Exit Intervention”, *RAN Exit*, Berlin, 2017, s. 8. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2017-04/ran_exit_setting_up_exit_intervention_berlin_13-

kişinin yer aldığı radikal ve aşırıcı ortamlara karşı, alternatif bir sosyal ağ oluşturma gayretleriyle alakalıdır.

Sonuç

21. Yüzyılın başından beri radikalleşme ile mücadele, hükümetlerin öncelikli alanlarından biridir. Küreselleşmenin artmasıyla birlikte yalnızca ekonomi ve ticaret alanlarında hareketlilik yaşanmamış, fikirler ve insanlar da iletişim ve ulaşım vasıtalarının gelişmesiyle karşılıklı etkileşime uğramışlardır. Gerçekleşen bu etkileşimin her zaman olumlu sonuçlar doğurduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Özellikle göç hareketlerinin artmasıyla birlikte hem çatışma bölgelerinden Avrupa'ya hem de Avrupa'dan çatışma bölgelerine nüfus geçişlerinin yaşandığı görülmektedir. Bu hareketler vasıtasıyla çatışma bölgelerinden uzaklaşmak isteyen insanların yanı sıra radikal fikirlerini ve şiddet uygulamaya yönelik tecrübelerini başka ülkelere taşıma arzusunda olan kişiler de fırsat bulmaktadır. Hükümetler, hem yurtdışından gelen radikal kişileri tespit etmek ve kontrol altına alabilmek hem de yurt içinde yaşayan vatandaşlarının çatışma bölgelerine gitmelerine engel olabilmek amacıyla radikalleşme ile mücadele programları geliştirmektedirler. Bu programlarda uygulanan yöntemler, önleme, baskı ve müdahale araçlarını içermektedir. İstihbarat, her üç araç için de kritik öneme sahip bir faaliyettir. Öte yandan istihbarat örgütlerinin radikalleşme ile mücadele programlarının paydaşlarından olmaları, güvenlik ve kişisel özgürlükler arasındaki dengenin bireylerin sahip oldukları özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açacağı endişesini uyandırmaktadır. Özellikle siyasal gerekçelerle radikalleşme ve terör kavramlarının kullanılması, toplum içerisinde istihbaratın muhalifleri bastırmaya yönelik bir aygıt olarak kullanıldığı algısına neden olacaktır. Başka bir bakış açısıyla düşünülecek olursa istihbarat örgütlerinin süreçlere dahil olmaması, hükümetlerin ve vatandaşların radikalleşme tehdidine karşı gerçekleştirdikleri mücadelenin eksik kalmasına yol açacaktır. İstihbarat örgütleri, radikalleşme şüphesi bulunan kişiler ile ilgili risk değerlendirmesini yapmak, kişinin tehdit derecesinin tespit edilmesinin akabinde kişiyi uygun müdahale seçeneklerine sevk etmek ya da kişi hakkındaki cezai kovuşturmayaya katkı sağlamak durumundadır. Bu nedenle istihbarat örgütlerinin, radikalleşme ile mücadele programlarının önleme, baskı ve müdahale araçlarının her birine yönelik

uzmanlıklarının bulunması ve diğer kurum, kuruluş ve kişileri radikalleşme seviye ve türüne göre müdahale seçenekleri hakkında bilgilendirmesi elzemdir.

Literatürde nispeten başarılı bir uygulama olarak işaret edilen Danimarka örneği göz önüne alınacak olursa, Önleme Piramidi olarak açıklanan modelin yukarıda telaffuz edilen üç aracı da kapsadığı görülmektedir. Önleme Piramidinin genel seviyesi yani önleyici müdahaleler, Koehler tarafından da bahsedilen büyük seviye içerisindeki radikal fikirlerin yayılmasına karşı mücadelenin başlatıldığı alandır. PET'in Danimarka Önleme Modeli içerisindeki çabaların öncelikli amacı, aşırıcı ve radikal fikirlerin yayılmasını önlemeye yönelik gayretlerin başarıya ulaşmasıdır.¹²⁸ Bu seviyedeki faaliyetler, PET'in Önleme Merkezi aracılığıyla icra edilmektedir. PET, radikalleşmeye karşı geliştirilen diyalog atölyeleri ve forumlar ile gençler arasındaki radikalleşmenin önlenmesini hedeflemektedir. Önleme Piramidinin içerisindeki özel seviye, radikalleşme şüphesi altında olan kişilere yönelik öngörülü müdahaleleri yani sosyal müdahale seçeneklerini kapsadığı gibi¹²⁹ Koehler tarafından bahsedilen baskı araçlarını da kapsamaktadır. PET özel seviye içerisinde, potansiyel olarak tehdit oluşturabilecek radikalleşme şüphesi bulunan kişilerin tespiti için ilgili kurumlardan (Belediyelerin Sosyal Hizmetler Biriminden, Kolluk Kuvvetlerinden, Hapishane ve Şartlı Tahliye Birimlerinden) personele eğitim vermekte ve gerekli hallerde şüpheli kişi ya da grup hakkında cezai kovuşturmanın başlatılmasına öncülük etmektedir. Önleme Piramidinin üçüncü seviyesi, doğrudan müdahale faaliyetlerini içeren Hemmingsen'in ifadesiyle "hedeflenen seviyedir".¹³⁰ Koehler'in modellemesindeki müdahale araçlarının tamamı (Karşı Anlatı Projeleri, Aile Danışmanlığı ve Radikallikten Arınma Programları), Önleme Piramidinin bu safhasında uygulanmaktadır. Bir istihbarat teşkilatı olarak PET, bu seviyedeki eylemlerin eşgüdümünden ve uygulanmasından sorumludur. PET doğrudan müdahale faaliyetlerini, Kolluk kuvvetleri, Danimarka Hapishane ve Şartlı Tahliye Hizmetleri, Belediyelerin Sosyal Hizmet Birimleri ve danışmanlık programları vasıtasıyla yerine getirmektedir.¹³¹ Görüldüğü gibi PET, Danimarka

¹²⁸ *Preventing and Countering Extremism and Radicalization National Action Plan-2016*, Danish Ministry of Immigration, Integration and Housing, Copenhagen, 2016, s. 11.

¹²⁹ *Preventing and Countering Extremism and Radicalization National Action Plan-2016*, age, s. 16.

¹³⁰ Hemmingsen, "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization" age, s. 24

¹³¹ *Preventing and Countering Extremism and Radicalization National Action Plan-2016*, age, s. 16.

Önleme Modeli'nin içerisindeki üç seviyede de etkin kurum olarak öne çıkmaktadır.

Danimarka örneğinden anlaşılacağı gibi radikalleşme ile mücadelede istihbarat örgütlerinin kullanımı, olumlu neticeler verebilmektedir. Danimarka'nın Önleme Modeli'nin temelini oluşturan Aarhus Modeli, 1970'li yılların ortalarından itibaren uygulanmakta olan SSP sistemini radikalleşme ile mücadele alanına göre uyarlamış ve PET'in katkılarıyla radikalleşme ile mücadele programlarına yönelik kapsayıcı bir yaklaşıma sahip olmuştur. PET'in yanı sıra FE de yayınlamış olduğu istihbarat analiz raporlarıyla birlikte güvenlik kurumlarına önemli katkılar sağlamış ve radikalleşme ile mücadelede dolaylı olarak rol oynamıştır. İki istihbarat kurumunun TET tarafından hukuki açıdan değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelere bağlı olarak yıllık raporların düzenlenmesi ile istihbarat kurumlarının güvenlik ve kişisel özgürlükler arasındaki dengeyi gözeterek terörizm ve radikalleşme ile mücadele etmesinin yolu açılmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse radikalleşme ile mücadelede, denetlenebilir, hukukun üstünlüğüne saygı duyan ve ulusal güvenliği önceleyen istihbarat kurumlarının iştiraki kıymetli ve önemlidir.

Summary

Preventing radicalization is one of the top priorities of nations around the world. The participation of intelligence agencies in anti-radicalization programs has increased concerns about disrupting the balance between security and personal liberties. Rehabilitating radicals and preventing radicalization cannot be achieved without utilizing intelligence capabilities. By utilizing tools of prevention, repression, and intervention in the programs implemented for the fight against radicalization, intelligence organizations function effectively.

Denmark, as a typical European country with highly promoted values on liberty, has been affected by demographic changes as a result of migrations and has developed programs to prevent radicalization and promote rehabilitation. Denmark's first action plan for fighting against radicalization was published in 2009 and it was updated in 2014 and 2016. Introduced as the Danish Prevention Model in the national action plan (2016), it is basically based on the Aarhus Model. In 2005, the "Police Against Terrorism" initiative was carried out at the national level under the leadership of PET (*Politiets Efterretningstjeneste*-Danish Security and Intelligence Service). The Aarhus Model, inspired by the Dutch Wij Project, with the efforts of the Municipality of Aarhus and the East Jutland Police, was launched as a pilot project in 2007 to

prevent adolescent boys and girls from being influenced by extremist approaches. In 2011, the project passed the trial phase and responsibility for the implementation of the model was transferred to the SSP (Schools, Social Service and Police) system of Aarhus Municipality. The Aarhus Model has three main components. The first component is early prevention and exit programs. The second component of the model is the criminal prosecution of radicalized individuals. PET plays an active role in carrying out criminal prosecutions along with the police. The final component of the model is the analysis and prevention of threats to national security by PET and the development of countermeasures.

PET stands out as an implementing institution at all three levels of the Danish Prevention Model. This system implements an inclusive approach to counter-radicalization programs with contributions from PET. The Aarhus Model has adapted the SSP system, which has been implemented since the mid-1970s, according to the field of fighting radicalization and has an inclusive approach to anti-radicalization programs with the contributions of PET.

Çatışma Beyanı:

Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Basılı Eserler

A common and safe future– Proposal for an action plan to prevent extremist views and radicalisation among young people (2008). The Danish Ministry of Refugee, Immigration and Integration Affairs, Copenhagen.

Assessment of the terrorist threat to Denmark, (2022). CTA. Copenhagen.

Et stærkt værn mod terror 12 nye tiltag mod terror, (2015). Justitsministeriet. København.

Preventing and Countering Extremism and Radicalization National Action Plan- 2016, (2016). Danish Ministry of Immigration, Integration and Housing, Copenhagen.

Prevention of Radicalization and Extremism Action Plan- 2014, (2014). Ministry of Children, Gender Equality, Integration and Social Affairs, Copenhagen.

AGERSCHOU Toke (2015). "Preventing Radicalization and Discrimination in Aarhus", *Journal for Deradicalization*, 1, 5-22.

- ANDERSEN Sune J., HANSEN Martin Ejnar ve DAVIES Philip H. J. (2022). "Oversight and Governance of the Danish Intelligence Community", *Intelligence and National Security*, 37:2, 241-261.
- BERTELSEN Preben (2015). "Danish Preventive Measures and De-radicalization Strategies: The Aarhus Model, Panorama, Aarhus, 241-253.
- (2018). "Mentoring in Anti-radicalisation LGT: A Systematic Assessment, Intervention and Supervision Tool in Mentoring", Ed. Gwynyth Overland, Arnfinn J. Andersen, Kristin Engh Førde, Kjetil Grødum, Joseph Salomonsen, *Violent Extremism in the 21st Century : International Perspectives*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
- BORUM Randy (2011). "Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research", *Journal of Strategic Security*, 4:4, 35-62.
- BRETT Julian ERIKSEN Kristina Bro SØRENSEN Anne Kirstine Rønn ve APS Tana Copenhagen (2015). "Lessons learned from Danish and other international efforts on Countering Violent Extremism (CVE) in development contexts", Ministry of Foreign Affairs of Denmark, Copenhagen.
- COOLSAET Rick (2016). *All Radicalization is Local*, Egmont Institute.
- DALGAARD-NIELSEN Anja (2010). "Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know", *Studies in Conflict and Terrorism*, 9:33,797- 814.
- DOOSJE Bertjan MOGHADDAM Fathali M. KRUGLANSKI Arie W WOLF Arjan de MANN Liesbeth ve FEDDES Allard (2016). "Terrorism, Radicalization and de-Radicalization", *Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84.
- FINK Naureen Chowdhury and HEARNE Ellie (2008). "Beyond Terrorism: Deradicalization and Disengagement from Violent Extremism", International Peace Institute, New York.
- HAMM Mark ve SPAAJ Ramon (2015). "Lone Wolf Terrorism in America: Using Knowledge of Radicalization Pathways to Forge Prevention Strategies", The U.S. Department of Justice, Washington.
- HEMMINGSEN Ann-Sophie (2015). "An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization", DIIS, Copenhagen.
- HERVIK Peter (2018). "Ten Years after the Danish Muhammad Cartoon News Stories: Terror and Radicalization as Predictable Media Events", *Television & New Media*, 19:2, 146-154. <https://doi.org/10.1177/1527476417707582>.
- KOEHLER Daniel (2017). *Understanding Deradicalization- Methods, Tools and Programs for Countering Violent Extremism*, Routledge, New York.
- KRUGLANSKI Arie W. ve BERTELSEN Preben (2020). "Life psychology and significance quest: a complementary approach to violent extremism and counter-radicalisation", *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 15:1,1-22.
- KUDLACEK Dominic, v.d. (2017). "Prevention of radicalisation in selected European countries A comprehensive report of the state of the art in counter-radicalisation", Kriminolo- gisches Forschungsinstitut Niedersachsen, Hannover.
- KÜHLE Lene ve Lasse Lindekilde (2010). *Radicalization Among Young Muslims in Aarhus*, Centre for Studies in Islamism and Radicalisation, Aarhus.
- LINDEKILDE Lasse (2010). "Soft Repression And Mobilization: The Case Of Transnational Activism Of Danish Muslims During The Cartoons Controversy". *International Journal of Middle East Studies*, 42:3, 451-469.

- _____ (2014). “Refocusing Danish counter-radicalisation efforts: an analysis of the (problematic) logic and practice of individual de-radicalisation interventions”, Ed. Christopher Baker-Beall, Charlotte Heath-Kelly, Lee Jarvis, *Counter-Radicalisation: Critical perspectives*, Routledge, Oxfordshire.
- _____ (2015). “Dansk forebyggelse af ekstremisme og radikaliserings 2009-2014: udviklingstendenser og fremtidige udfordringer”, *Politica*, 47:3, 424-444.
- MALKKI Leena FRIDLUND Mats ve SALLAMAA Daniel Sallamaa (2018). “Terrorism and Political Violence in the Nordic Countries”, *Terrorism and Political Violence*, 30:5, 761-771.
- MCNEIL-WILLSON Richard (2017). “Between Trust and Oppression: Contemporary Counter-Terror Policies in Denmark”, Ed. Scott Nicholas Romaniuk, Francis Grice, Daniela Irrera, and Stewart Webb, *The Palgrave Handbook of Global Counterterrorism Policy*, Palgrave Macmillan UK, London. https://doi.org/10.1057/978-1-137-55769-8_18.
- PEDERSEN Jørgen ve STOTHARD Blaine (2015). “The Danish SSP Model – Prevention Through Support and Co-operation”, *Drugs and Alcohol Today*, 15:4, 231-242.
- PORTA Donatella Della ve LAFREE Gary (2012). “Guest Editorial: Processes of Radicalization and De-Radicalization”, *International Journal of Conflict and Violence*, 6, 4-10.
- POPP George CANA Sarah ve DAY Jeff (2020). “Common Characteristics of ‘Successful’ Deradicalization Programs of the Past”, NSI.
- SILBER Mitchell D. ve BHATT Arvin (2007). *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*, NYPD, New York.
- VERGANI Matteo, IQBAL Muhammad, ILBAHAR Ekin ve BARTON Greg (2020). “The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 43:10,1-33.

İnternet Kaynakları

- “About TET”, *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmi İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-oversight-board/?lang=en>, erişim 03.04.2023.
- “CFCS”, *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-services/cfcs/?lang=en>, erişim 03.04.2023.
- “Centre for Cyber Security”, *Centre for Cyber Security Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.cfcs.dk/en/> Erişim 03.04.2023.
- “Danish mosque openly backs Islamic State’s campaign of terror”, *RT*, 02.09.2014, <https://www.rt.com/news/184600-isis-denmark-support-mosque/>, erişim 06.04.2023.
- “Duties”, *The Danish Intelligence Oversight Board (TET) Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.tet.dk/the-oversight-board/the-oversight-boards-duties/?lang=en>, erişim 03.04.2023.
- “Efterretningskredslobet”, *FE Resmî İnternet Sitesi*. <https://www.fe-ddis.dk/da/om-os/sadan-arbejder-fe/Efterretningskredslobet/>, erişim 03.04.2023.
- “Intelligence work”, *PET Resmî İnternet Sitesi*. <https://pet.dk/en/intelligence-work>, erişim 03.04.2023.
- “Interview With the Mayor of Aarhus Jacob Bundsgaard”, *Freedom Fear Magazine*. <https://f3magazine.unicri.it/?p=1113>, erişim 29.03.2023.
- “Investigation of criminal cases”, *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/investigation-of-criminal-cases> Erişim 03.04.2023.
- “Kernefortælling”, *FE Resmî İnternet Sitesi*, <https://www.fe-ddis.dk/da/om-os/kernefortalling/>, erişim 03.04.2023.

Radikalleşme ile Mücadelede İstihbarat Örgütlerinin Rolü:

Danimarka Güvenlik ve İstihbarat Servisi (Politiets Efterretningstjeneste- PET) Örneği

- “Kopenhag Saldırđanı’ vuruldu”, *BBC Türkçe*, 15.02.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150212_kopenhag_saldirgan, erişim 04.04.2023.
- “Organization”, FE Resmî İnternet Sitesi, <https://www.fe-ddis.dk/da/om-os/organisation/>, erişim 03.04.2023.
- “Organization”, PET Resmî İnternet Sitesi, <https://pet.dk/en/organization>, erişim 03.04.2023.
- “Prevention of radicalization and terrorism”, *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/prevention-of-radicalization-and-terrorism>, erişim 03.04.2023.
- “The Preventive Security Department”, *The Real Ğihad*, <https://www.therealjihad.org/pet/>, erişim 05.04.2023.
- “Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy” (2008), *Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law*, 7 <http://www.gdr-elsj.eu/wp-content/uploads/2014/02/doc2-WP4-Del-7.pdf> Erişim 13.04.2023.
- “Security”, *PET Resmî İnternet Sitesi*, <https://pet.dk/en/security>, erişim 03.04.2022.
- “Setting up an Exit Intervention” (2017). *RAN Exit*, Berlin, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2017-04/ran_exit_setting_up_exit_intervention_berlin_13-14_022017_en.pdf, erişim 29.03.2023.
- “Standards for Danish intelligence oversight activities” (2022). The Danish Intelligence Oversight Board, Copenhagen, <https://www.tet.dk/wp-content/uploads/2021/06/Standards.pdf>, erişim 03.04.2023.
- Annual report 2021 Danish Defence Intelligence Service (DDIS)* (2021). Danish Intelligence Oversight Board, Copenhagen. https://www.tet.dk/wpcontent/uploads/2022/06/FE_UK_2021_web.pdf Erişim 13.04.2023.
- BERTELSEN Preben (2016). “Violent radicalization and extremism A review of risk factors and a theoretical model of radicalization”, [https://psy.au.dk/fileadmin/user_upload/Bertelsen - Aarhus Model - radicalization - life psychology.pdf](https://psy.au.dk/fileadmin/user_upload/Bertelsen_-_Aarhus_Model_-_radicalization_-_life_psychology.pdf) Erişim 06.04.2023.
- Country Reports on Terrorism 2020: Denmark* (2020). US Department of the State, Bureau of Counterterrorism, Washington, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2020/denmark/>, erişim 04.04.2023.
- Homegrown Terrorism Causes and Dimensions* (2014). COE-DAT, Ankara https://www.coedat.nato.int/publication/workshop_reports/03Homegrown_Terrorism_Workshop_Report.pdf, erişim 13.04.2023.
- Intelligence Look 2022* (2022). FE, Copenhagen. https://www.feddis.dk/globalassets/fe/dokumenter/2022/udsyn-2022/-fe_udsyn_22_uk-.pdf, erişim 13.04.2023.
- JENSEN Natascha M. AGERSCHOU Toke AARSLEV Allan ve JOHANSEN Helle (2017). “The Aarhus Model: Prevention of Radicalization and Discrimination in Aarhus”, https://strongcitiesnetwork.org/en/wpcontent/uploads/sites/5/2017/06/Status_Prevention_of_Radikalization_English-1.pdf, erişim 24.03.2023.
- KECK Janus (2016). “Dealing with de-radicalisation: The Aarhus Model”, *Europe & Me*, 01.01.2016, <https://europeandme.eu/31brain-1682-dealing-with-de-radicalisation-the-aarhus-model/>, erişim 27.03.2023.